

A U T O R E F E R A T

1. Imię i nazwisko

Andrzej Przystalski

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/ artystyczne – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej.

1974 – dyplom magistra socjologii (na podstawie pracy pt. „Karola Marksa a Bronisława Malinowskiego koncepcja własności”, napisanej pod kierunkiem prof. Stanisława Kozyra-Kowalskiego), uzyskany w Instytucie Socjologii, na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

1983 – Dyplom doktora nauk humanistycznych w zakresie socjologii na podstawie rozprawy pt. „Zagadnienia socjologii własności w dorobku badawczym Ferdinanda Tönniesa i Georga Simmla”, napisanej pod kierunkiem prof. Stanisława Kozyra-Kowalskiego i obroniony w Instytucie Socjologii, na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych/ artystycznych.

Szkołę średnią (LO Nr 1) ukończyłem w Poznaniu w roku 1965. Studia rozpocząłem w roku 1966 w Wyższej Szkole Ekonomicznej (obecnie Uniwersytet Ekonomiczny) w Poznaniu na Wydziale Handlowo-Towaroznawczym. Stopniowo okazało się, że nie był to kierunek odpowiadający moim zainteresowaniom i w roku 1970 przenieśliem się na Uniwersytet im. Adama Mickiewicza na reaktywowane od roku 1969 na Wydziale Filozoficzno-Historycznym studium socjologii w nowopowstałym Instytucie Socjologii. Studia te ukończyłem w roku 1974 broniąc w tymże roku pracy magisterskiej pt. „Karola Marksa a Bronisława

Malinowskiego koncepcja własności”, napisanej pod kierunkiem prof. Stanisława Kozyra-Kowalskiego.

W roku akademickim 1974/75 rozpocząłem pracę zawodową jako asystent-stażysta w Instytucie Nauk Społeczno-Politycznych na Wyższej Szkole Rolniczej (obecnie Uniwersytet Przyrodniczy) w Poznaniu, w katedrze Socjologii Wsi pod kierunkiem prof. W.

Ochmańskiego. Po roku pracy skorzystałem z możliwości powrotu do macierzystego Instytutu, gdzie objąłem stanowisko asystenta w Zakładzie Socjologii Ogólnej kierowanym przez mojego niedawnego promotora, prof. Kozyra-Kowalskiego. Stanowisko asystenta zajmowałem do roku akademickim 1982/83, pod koniec którego (27.6.1983) uzyskałem tytuł doktora nauk humanistycznych w zakresie socjologii na podstawie rozprawy pt. „Problemy socjologii własności w pracach Ferdinanda Tönniesa i Georga Simmla”, napisanej pod kierunkiem prof. Kozyra-Kowalskiego. Badania nad twórczością Ferdinanda Tönniesa, jednego z klasyków socjologii niemieckiej, stały się odtąd podstawowym kierunkiem moich zainteresowań naukowych. W istocie jest to jednak tylko najważniejszy wątek szerszej problematyki, którą można określić jako historia socjologii, w szczególności socjologii niemieckiej. Drugim kierunkiem moich zainteresowań naukowych jest socjologia gospodarki i zróżnicowania społecznego. Trzecim – socjologia religii.

Od roku 1983/84 do roku akademickiego 1988/89 zajmowałem stanowisko adiunkta, od roku akademickiego 1999/2000 przeszedłem na stanowisko starszego wykładowcy, na którym pozostaję do dziś. Od roku 2004, po śmierci profesora Kozyra-Kowalskiego przenieśliśmy się do Zakładu Historii Socjologii, kierowanym przez prof. Jana Włodarka, po którym zakład ten przejął i którym aktualnie kieruje prof. Jacek Tittenbrun.

4. Wskazanie osiągnięcia naukowego wynikającego z art. 16 ustawy z dnia 14 marca 2003 o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki.

Andrzej Przystalski, „Fikcja jako spoiwo społeczne. Z wizytą u Ferdinanda Tönniesa”, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2012.

Celem naukowym pracy była całościowa prezentacja systemu socjologicznego jednego z czterech głównych klasyków socjologii niemieckiej (obok M. Webera, K. Marksa i G.

Simmla), jakim jest żyjący w latach 1855-1936 Ferdinand Tönnies. Jest on praktycznie teoretykiem w socjologii polskiej nieznanym. Wprawdzie w roku 1988 ukazało się tłumaczenie jego głównego dzieła pt. „Wspólnota i stowarzyszenie”, ale fakt ten nie przyczynił się do wzrostu zainteresowania jego poglądami socjologicznymi, sprowadzanymi zarówno przedtem jak i później do rozumianej w uproszczony sposób dychotomii pojęciowej zawartej w tytule jego książki. Opozycja „Gemeinschaft – Gesellschaft” uznawana jest za oryginalny wkład Tönniesa w teorię socjologiczną, ale zarazem za rozróżnienie dawno zasymilowane i znacznie rozwinięte przez socjologię współczesną, co czyni powrót do jego źródła czynnością jałową. Samo uznanie tej opozycji za wartościową pozwala jednak przypuszczać, że miał i ma on socjologom do powiedzenia wiele rzeczy wartościowych, zważywszy sam fakt, iż jego dorobek naukowy obejmuje ponad 40 książek i broszur oraz ponad 500 artykułów. Nie ma dziedziny życia społecznego, której analizie nie poświęcił on uwagi, tworząc oryginalne teorie gospodarki, struktury społecznej, działań klasowych, polityki, państwa, opinii publicznej, religii, prawa i obyczaju, rodziny, języka, a także oryginalną i wcześniejszą niż Weberowska teorię typów idealnych. Wszystkie te zjawiska ujęte są u Tönniesa z perspektywy jego słynnej dychotomii. Zamiarem moim było zapoznanie czytelnika polskiego z najważniejszymi poglądami niemieckiego klasyka w dziedzinie epistemologii i teorii życia społecznego. Najważniejszymi, gdyż nie sposób byłoby w jednej książce zawrzeć całego bogactwa jego socjologii.

Istnieje też inny powód selekcji problematyki. Twórczością Tönniesa zajmuję się od czasów swojego doktoratu, tj. z przerwami od 30 lat. Rozprawa habilitacyjna jest podsumowaniem tej pracy. Opublikowałem w tym czasie cały szereg artykułów na temat różnych aspektów jego socjologii, spośród których fragmenty trzech włączone zostały do książki (ich dane bibliograficzne zawarte są we Wstępie). Ponieważ celem książki było przedstawienie całości systemu Tönniesa, nie mogło w niej zabraknąć fragmentów dotyczących obyczaju i opinii publicznej, jako dwóch istotnych kategorii norm społecznych. Tym, co wymagałoby szerszej prezentacji jest problematyka ekonomiczna, została ona jednak świadomie zredukowana ze względu na to, że była przedmiotem niepublikowanej rozprawy doktorskiej.

Książka składa się z dwóch części, odpowiadających przyjętemu przez Tönniesa podziałowi socjologii na ogólną teorię życia społecznego wraz z problematyką epistemologiczną, nazwane przez niego socjologią czystą i teorie średniego zasięgu, które określa on jako socjologię stosowaną. Socjologia czysta ma charakter ogólny w tym sensie, że

obejmuje teorie odnoszące się do zjawisk wspólnych wszelkim formom życia społecznego, które dzieli na wspólnoty i społeczeństwa (termin *Gesellschaft* oznacza zarówno stowarzyszenie jak i społeczeństwo) . Już ten podział zawiera oryginalną z dzisiejszej perspektywy tezę: społeczeństwo nie jest ogólną postacią życia społecznego, odnoszącą się do wszystkich jego historycznych form, lecz jest zjawiskiem stosunkowo późnym, powstałym w toku jego rozwoju.

Podstawą Tönniesowskiej koncepcji życia społecznego jest antropologia. Jej centralnym pojęciem jest wola, której wybór wyraża przyjętą przez Tönniesa tezę o primacie działania nad kontemplacją i myśleniem jako czynnością autonomiczną. Teoria woli jest więc socjologiczną teorią działania. Omówieniu źródeł teoretycznych i szczegółów tej koncepcji poświęcony jest rozdział pierwszy. Istotną cechą jego pojęcia woli, a więc i działania jest uwzględnienie ich aspektu biologicznego, zakorzenienie, a więc także uwarunkowanie pewnej kategorii działań jednostek przez ich cechy somatyczne. Część spośród nich to właściwości gatunkowe, wspólne wszystkim osobnikom ludzkim, część – właściwości biologiczne różnicujące ich, wśród których najważniejsze odzwierciedlają różnice płci i wieku. Na te różnice nakładają się dopiero – wzmacniając, osłabiając lub w inny sposób modyfikując ich działanie – cechy nabyte społecznie.

Rozdział drugi omawia podstawowe kategorie ogólnej teorii życia społecznego Tönniesa, z jego podziałem na wspólnoty i społeczeństwa. Szczególnie ta właśnie opozycja została w socjologii współczesnej zbanalizowana i zredukowana do różnicy pomiędzy stosunkami twarzą w twarz, całościowymi i podbudowanymi emocjonalnie, a stosunkami bezosobowymi, aspektowymi i opartymi na racjonalnej kalkulacji interesów. U Tönniesa różnice te dotyczą także charakteru instytucji, własności ekonomiczne i pozaekonomiczne, wartości, prawa, państwa, twórczości duchowej, moralności – słowem: wszystkich aspektów życia społecznego. Ważniejsze jest jednak to, że pojęcia te są niezrozumiałe bez leżącego u ich podstaw pojęcia woli. Nie wystarczy wziąć pod uwagę faktu emocjonalnej bądź racjonalnej motywacji działań, ale to, jak jawi się rzeczywistość społeczna jej podmiotom, jak postrzegają i oceniają wzajemnie swoje działania uczestnicy stosunków społecznych. Dla ujęcia tego aspektu życia społecznego Tönnies posługuje się opozycją pojęciową: mechaniczność – organiczność. Wspólnota oznacza, że uczestnicy stosunku społecznego postrzegają zarówno siebie samych, jak i swoich partnerów jako elementy organizmu, o wzajemnie dopełniających się częściach i funkcjach w stosunku do nadrzędnej wobec nich całości. Społeczeństwo oznacza ujęcie siebie samych i swoich partnerów w kategoriach

mechanicznego artefaktu, gdzie interesy innych jak i całości brane są pod uwagę przez jednostkę tylko o tyle, o ile uznaje je ona za korzystne dla siebie. Za tymi perspektywami stoją dwa przeciwstawne rodzaje woli.

Szczególnym aspektem tych dwóch przeciwstawnych typów stosunków jest ich personifikacja przez ich uczestników. Polega ona na tendencji do traktowania ich (nie poszczególnych partnerów, lecz stosunku lub grupy jako całości) w kategoriach ponadindywidualnych osób, uznawanych za twórców panujących w ich obrębie norm i zarazem za podmioty, na które jednostki orientują swoje działania. Tönnies dostrzega tu analogię do stosunku do duchów i bóstw, które są wyobrażeniami fikcyjnymi, traktowanymi jednak jak byty realne. Ta personifikacja życia społecznego jest spontanicznym wytworem jego uczestników, formą potocznej świadomości społecznej, choć może także być celowo wykorzystywana jako jeden ze środków oddziaływania przywódców poszczególnych grup na jednostki im podległe. I w jednym i w drugim przypadku funkcją tego zjawiska jest zwiększenie efektywności norm. Z tego właśnie powodu nadałem fikcji miano *spoiwa społecznego* w tytule mojej książki. Tönnies uznawał to zjawisko za kluczowe w wyjaśnianiu życia społecznego, a jego odkrycie wraz z podziałem na formy wspólnotowe i społeczne za swój podstawowy wkład do nauk społecznych i wyróżniającą cechę jego socjologii.

Niezwykle interesującą i praktycznie nieznaną (przynajmniej w socjologii poza-niemieckiej) dziedziną dorobku Tönniesa są jego propozycje metodologiczne, którymi zajmuję się w rozdziale trzecim. Po pierwsze, jest on twórcą koncepcji typów idealnych, którą wprowadził do socjologii przed Weberem. Jej źródłem były dla niego nauki ścisłe, gdzie, jego zdaniem, stosuje się je jako normalny sposób budowania pojęć, ale występują one równoległe także w naukach społecznych (Tönnies odnajduje je np. u Marksa). Odmienne niż Weber, wychodzi on w swojej teorii z założeń scjentystycznych, tym niemniej praktyka posługiwania się nimi (porównywanie zjawisk empirycznych z modelem) ma wiele cech wspólnych z koncepcją Weberowską. Niespodziewanym kontynuatorem myśli Tönniesa okazał się być przedstawiciel tzw. poznańskiej szkoły metodologicznej, Leszek Nowak (który nie znał tej koncepcji). On także swoją teorię abstrakcji i konkretyzacji wyprowadził ze sposobu postępowania badawczego przyrodznawstwa i zastosował do dziedziny humanistyki, on także przypisał posługiwanie się nią Marksowi. Nie znaczy to że pomiędzy koncepcjami Tönniesa i Nowaka nie ma różnic, bez wątpienia istnieje jednak pomiędzy nimi coś co M. Scheler nazywał *zgodnością sensową* (*Sinnentsprechung*).

Tönnies zbudował też koncepcję rozumienia, a nawet posługiwał się okazjonalnie tym terminem. Ponieważ pojęcie to jest utożsamiane w socjologii polskiej z jego wersją Weberowską, tzn. opartą na założeniach antynaturalistycznych, Tönnies zaliczony został (przez J. Szackiego) do tzw. socjologii humanistycznej. Tymczasem buduje on teorię rozumienia właśnie w oparciu o założenia naturalistyczne (scjentystyczne). Drugą różnicą w stosunku do koncepcji Webera jest to, iż szuka on motywów konkretnych działań, podczas gdy u Tönniesa motywy są odniesione do osobowości społecznej jednostek (tzn. osobowości wspólnej określonym kategoriom społecznym).

Przedmiotem części drugiej książki, zatytułowanej „Wspólnota i społeczeństwo jako pojęcia empiryczne” są analizy różnych aspektów życia społecznego w ich wspólnotowych lub społecznych (w sensie Tönniesowskim) postaciach. Dychotomia Tönniesa ma zarówno charakter strukturalny, reprezentując dwa przeciwstawne modele struktury społecznej o charakterze typowo-idealnym, jak i charakter historyczny, stanowiąc schemat rozwoju ludzkości od jej form pierwotnych do kapitalizmu. Pierwszy rozdział części drugiej książki poświęcony jest przede wszystkim teorii procesu historycznego Tönniesa. Rozwój społeczny ujmuje on przede wszystkim w kategoriach ekonomicznych. Przejście od wspólnoty do społeczeństwa to przejście od gospodarki opartej na wspólnej własności, poprzez fazę przekształcenia jej we własność indywidualną (wczesny kapitalizm), dalej przez fazę powstawania kapitalistycznych form własności wspólnej (kapitalizm monopolistyczny) aż do form niekapitalistycznej własności wspólnej, w której odtworzone zostają elementy wspólnotowe (spółdzielczość). W twórczości Tönniesa znajdujemy jednak także inne kryteria analizy dynamiki społecznej. Rozwój społeczny może być jego zdaniem analizowany w kategoriach młodość – starość. Poszczególne kultury wykazują wraz z rozwojem cechy starzenia się, a ostatecznie także śmierci, ustępując miejsca innym kulturom. Wreszcie rozwój ludzkości można analizować w kategoriach kobiecość – męskość.

Przedmiotem analizy drugiego z kolei rozdziału tej części pracy są wspólnoty. Omówione są jej główne formy historyczne, anatomia gospodarki wspólnotowej oraz trzy rodzaje właściwych jej norm: zgoda, obyczaj i religia. Rozdział trzeci zajmuje się społeczeństwem w szczególności jego sferą ekonomiczną i klasową oraz opinią publiczną jako najwyższą postacią norm społeczeństwa.

Ostatni rozdział książki poświęcony jest omówieniu empirycznego nurtu twórczości Tönniesa, określanych przez niego (za R. Steinmetzem) mianem socjografii.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych (artystycznych).

Moja osobowość naukowa ukształtowana została w decydującym stopniu pod wpływem intelektualnym prof. Stanisława Kozyra-Kowalskiego, którego stanowisko teoretyczne było rodzajem syntezy marksizmu i weberyzmu. W prowadzonym przez niego seminarium uczestniczyłem począwszy od ostatniego roku studiów tj. roku akademickim 1973/74 aż do jego zakończenia w roku akademickim 2002/2003 uczestniczyłem w jego seminarium, był on też promotorem zarówno mojej pracy magisterskiej jak i dysertacji doktorskiej. Przedmiotem seminarium była teoria socjologiczna: początkowo poglądy socjologiczne K. Marksa (w szczególności zawarte w *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie*), następnie myślicieli marksistowskich (M. Adler, O. Bauer, K. Kautsky, W. Lenin, N. Bucharin, G. Sorel, L. Althusser, E. Balibar, G. Lukacs, A. Labriola, A. Gramsci, O. Lange, R. Garaudy, M. Godelier, E. Terray i in.), wreszcie klasycznych i współczesnych socjologów zachodnich, ze szczególnym naciskiem na prace klasycznej socjologii niemieckiej. Uczestnictwo w seminarium zobowiązywało mnie, podobnie jak każdego z pozostałych uczestników, do przygotowania jednego referatu w ciągu każdego semestru, łącznie więc w okresie przed doktoratem przygotowałem ich kilkanaście. Spośród nich jedynie referaty na temat koncepcji socjologicznych O. Bauera i F. Tönniesa uzyskały postać publikacji. Zainteresowanie Otto Bauerem dotyczyło jego teorii narodu. Swoją koncepcję narodu oparł on na pojęciu charakteru narodowego, który wytwarza się poprzez wspólne uczestnictwo w swoistych dla danego narodu losach historycznych, a następnie dziedziczony jest przez następne pokolenia na drodze kulturowej i biologicznej. Teoria charakteru narodowego Bauera jest nie tylko oryginalna, ale zachowuje znaczną wartość także obecnie, kiedy pojęcie charakteru narodowego jest w socjologii niejednokrotnie kwestionowane. Artykuł na temat teorii Ferdinanda Tönniesa koncentruje się na jego teorii zróżnicowania społecznego, tworzonego przez stany, jako elementy struktury społecznej wspólnot i klasy, będące segmentami struktury społeczeństw. Socjologia niemiecka była w drugiej połowie lat 70-tych i początku lat 80-tych głównym nurtem moich zainteresowań, w szczególności interesowały mnie poglądy socjologiczne Ferdinanda Tönniesa i Georga Simmela, które stały się przedmiotem mojej dysertacji doktorskiej.

Drugim polem tych zainteresowań była socjologia gospodarki, w tym przede wszystkim stosunki własności, jako kontynuacja problematyki pracy magisterskiej. Na temat socjologicznej teorii własności opublikowałem w tym czasie wspólny artykuł z Jackiem

Tittenbrunem. Socjologiczną koncepcją własności przeciwstawiamy tam ujęciu prawniczemu. Klasyczna tradycja prawnicza definiuje własność jako ogół praw do rzeczy, uprawnienia właściciela wobec niej są nieograniczone, obejmując także zniszczenie jej. Takie rozumienie własności odsłania swoją słabość ilekroć uprawnienia te są podzielone pomiędzy różne osoby. Redukuje się je wówczas do dysponowania, oznaczającego prawo do określania przeznaczenia obiektu: od sposobu jego zastosowania do sprzedaży. To określenie jest pierwszym punktem kontrowersji pomiędzy prawniczą a socjoekonomiczną koncepcją własności. Ta ostatnia przyjmuje, że nie dysponowanie, lecz korzystanie jest rozstrzygającym kryterium identyfikacji tego stosunku. W przypadku sprzedaży jest to różnica pomiędzy decyzją o sprzedaży obiektu i samym jej aktem, a korzystaniem z efektu takiego kontraktu. Bycie właścicielem nie wymaga zatem podejmowania jakichkolwiek decyzji wobec obiektu własności, ważne jest czy korzysta z niego lub efektu jego sprzedaży. Uznanie korzystania za istotę własności wymaga jednak uściślenia, chodzi mianowicie tylko o korzystanie nie wymagające uiszczania jakiegokolwiek ekwiwalentu, co wyklucza uznanie dzierżawcy za właściciela. Drugim elementem kontrowersji w stosunku do ujęcia prawniczego jest pojęcie podmiotu własności. Koncepcja prawnicza poza osobami fizycznymi włącza tu także tzw. osoby prawne, czyli instytucje (korporacje, stowarzyszenia, państwa itd.), co koncepcja socjoekonomiczna traktuje jako rodzaj ucieczki od analizy empirycznych stosunków własności (rozumianej jako korzystanie bezekwiwalentne). Za tymi posiadającymi prawny tytuł właściciela podmiotami stoją bowiem konkretni ludzie. Nawet jeżeli uzna się za właściciela instytucję (np. uniwersytet), to korzystać z konstytuujących go obiektów mogą tylko realni ludzie, których analiza musi zidentyfikować i wprawdzie mogą, ale bynajmniej nie muszą to być członkowie tej instytucji.

Moja aktywność naukowa po doktoracie stanowiła po części kontynuację zainteresowań wcześniejszych, po części zaś uległa rozszerzeniu na dziedziny nowe, w tym badania empiryczne. Studia nad socjologią klasyczną związane były, po pierwsze, z uczestnictwem w seminarium zakładowym, znajdując wyraz zarówno w lekturach poszczególnych tekstów jak i przygotowywanych systematycznie referatach. Uczestnictwo w pracach seminarium pozwalało mi (jak i innym jego uczestnikom) rozwinąć umiejętności analizy teoretycznej, jako że dzieła klasyków socjologii analizowane były w sposób dogłębny i niezwykle szczegółowy: często jednej książce poświęcone było całoroczne seminarium (np. *O podziale pracy społecznej i Elementarne formy życia religijnego* E. Durkheima, *Filozofia*

pieniądza G. Simmla).

Swoistą formą realizacji badań nad socjologią klasyczną było, po drugie, uczestnictwo w podjętej przez prof. Kozyra-Kowalskiego w drugiej połowie lat osiemdziesiątych w porozumieniu z PWN próbie przełożenia na język polski *Wirtschaft und Gesellschaft* Maxa Webera. Najtrudniejszym zadaniem było ustalenie polskiej terminologii pojęć Weberowskich, co przypadło prof. Kozyrowi-Kowalskiemu. Mój udział polegał na przetłumaczeniu tekstu książki, tym niemniej praca opierała się na wzajemnej dyskusji i konfrontacji wariantów terminologicznych i translatorskich. Ostatecznie przetłumaczone zostały dwa pierwsze (najważniejsze pod względem pojęciowym) rozdziały pierwszej księgi dzieła, po czym praca nad tłumaczeniem została, z powodów nie do końca mi znanych, przerwana. Szczególnie ważny teoretycznie i translatorsko jest pierwszy rozdział książki zatytułowany „Podstawowe pojęcia socjologiczne”, zawierający fundamentalne kategorie Weberowskiej socjologii rozumiejącej. Rozdział ten opublikowany został w postaci odrębnej książki w Niemczech (*Soziologische Grundbegriffe*) i Stanach Zjednoczonych (*Basic Concepts in Sociology*). Od dłuższego czasu noszę się z zamiarem opublikowania go w takiej formie także w języku polskim (nasze tłumaczenie różni się od dokonanego przez Dorotę Lachowską przekładu tego rozdziału zawartego w *Gospodarce i społeczeństwie*, wydanej przez PWN w roku 2002).

Szczególne miejsce w obrębie tej dziedziny moich zainteresowań zajmowały jednak, po trzecie, studia nad twórczością Ferdinanda Tönniesa. Od października 1989 do sierpnia 1990 przebywałem w ramach wymiany uniwersyteckiej na stypendium na Uniwersytecie Hansa Albrechta w Kilonii, będącego centrum badań nad twórczością Tönniesa. Pobyt ten umożliwił mi dostęp do archiwum Tönniesa znajdującego się w Landesbibliothek w Kilonii oraz uzyskanie członkostwa Ferdinand-Tönnies-Gesellschaft (Towarzystwa im. Ferdinanda Tönniesa). Uczestniczyłem też w tym czasie w kilku zorganizowanych przez to towarzystwo konferencjach. W latach 1983-2013 opublikowałem na temat socjologii Tönniesa 4 artykuły w czasopismach oraz 6 artykułów w książkach po polsku, niemiecku i angielsku. Prezentacji i analizie systemu socjologicznego Tönniesa jako całości poświęcona jest wydana w roku 2012 monografia *Fikcja jako spoiwo społeczne. Z wizytą u Ferdinanda Tönniesa*.

Do nurtu tego zaliczyć mogę wreszcie podjęte w ostatnich latach studia nad twórczością Floriana Znanieckiego, których rezultatem było przygotowanie wyboru jego prac pt. *Współczynnik humanistyczny* (2011) oraz dwa artykuły poświęcone jego teorii (2011, 2013). Przedmiotem tych artykułów była próba wykazania jego autorstwa (a nie tylko

współautorstwa) „Noty metodologicznej” w napisanym wraz z Williamem Thomasem dziele „Chłop polski w Europie i Ameryce”. Nie jest to teza nowa, gdyż sam Znaniecki twierdził tak w nieformalnych wypowiedziach. W artykule „Wątki socjologiczne w twórczości filozoficznej Floriana Znanieckiego” próbuję wykazać słuszność tej tezy na podstawie analizy porównawczej wczesnych pism filozoficznych Znanieckiego i jego koncepcji wartości i postaw zawartej w „Nocie”.

Zainteresowania problematyką ekonomiczną znalazły wyraz w artykule o procesach automatyzacji zatytułowanym “Automatization and the Ownership of Labor Power”, przygotowanym na konferencję naukową pt. „Marxist and Non-Marxist Theories of Social Differentiation and the Contemporary World” (listopad 1989) i opublikowanym w wydanej w 1992 trzutomowej pracy pt. *On Social Differentiation. A Contribution to the Critique of Marxist Ideology*. Byłem współredaktorem jej pierwszego, najważniejszego teoretycznie tomu pt. *Critique and Defense of Class Analysis*. Za udział w organizacji konferencji i publikacji w/w książki zostałem w roku 1993 laureatem „Nagrody Zespołowej II stopnia Rektora UAM za Osiągnięcia Naukowe”.

Nowym obszarem mojej działalności naukowej było uczestnictwo w badaniach empirycznych nad percepcją społeczną biotechnologii, mających zresztą odniesienie do problematyki gospodarczej, jako że chodziło o zastosowania biotechnologii w przemyśle i rolnictwie oraz opinię publiczną jako czynnik sprzyjający lub hamujący te procesy. Problematyka biotechnologiczna pojawiła się w europejskiej opinii publicznej już w latach 70-tych, w końcu lat 90-tych nastąpiło jednak jej gwałtowne spotęgowanie i spolaryzowanie. Źródłem tego zjawiska były dwa kluczowe wydarzenia w tej dziedzinie, oddalone od siebie w czasie o zaledwie kilka miesięcy: europejski import genetycznie modyfikowanej soi z USA (1996) i sklonowanie owcy w Edynburgu (1997).

Badania nad tym zjawiskiem, zatytułowane „Biotechnology and the European Public”, a następnie „European Debates on Biotechnology” i „Life Sciences in European Society” prowadzone były w ramach V Programu Ramowego Unii Europejskiej w latach 1996-1999 oraz 2000-2003. Dotyczyły one miejsca biotechnologii w sferze publicznej i jej dynamiki i obejmowały prezentację biotechnologii w mediach i jej percepcję w opinii publicznej oraz będące zarówno jej skutkiem jak i inspirowane przez nią decyzje władz publicznych. Objęły one okres od połowy lat 70-tych do początku lat 2000-nych (polityka publicznej i media) oraz opinii publicznej końca lat 90-tych i początku lat 2000-nych (opinia publiczna). Kierownikiem badań był prof. George Gaskell z London School of Economics and Political

Science, uczestniczyli w nich naukowcy z 16 krajów (Austria, Dania, Finlandia, Francja, Grecja, Holandia, Kanada, Niemcy, Norwegia, Polska, Portugalia, Szwecja, Szwajcaria, Wlk. Brytania, Włochy, USA). W skład zespołu polskiego, kierowanego przez prof. Tomasza Twardowskiego, biotechnologa z PAN, wchodził zaś poza mną także dr Bolesław Suchocki z Instytutu Socjologii UAM.

Rezultatem był szereg raportów dla Komisji Europejskiej oraz publikacji wydanych oraz publikacji wydanych w Wielkiej Brytanii. Intensyfikacja badań nastąpiła w latach 1996-1997, w których we współpracy z dr. B. Suchockim wykonaliśmy następujące badania:

1. Pilotaż pierwszej wersji kwestionariusza wywiadu Eurobarometru („Raport z pilotażu” w jęz. angielskim (przedstawiony kierownictwu badań w lipcu 1996).
2. Pilotaż drugiej wersji kwestionariusza („Raport z pilotażu” w jęz. angielskim przedstawiony kierownictwu badań we wrześniu 1996.
3. Badanie treści mediów polskich w okresie 1-30 listopada 1996 pod kątem zakresu i sposobu prezentacji zagadnień biotechnologicznych („Raport z badań 1997”).
4. Badanie treści mediów w latach 1970 - 1997 pod kątem zakresu i sposobu prezentacji zagadnień biotechnologicznych („Raport z badań 1998”).

Mój udział w projekcie polegał też na uczestnictwie w dyskusjach i współpracy przy przygotowywaniu artykułów.

Podstawowym zadaniem każdego zespołu narodowego było dostarczenie danych na temat polityki, mediów i stanu opinii publicznej danego kraju. Dane te pochodziły z analizy oficjalnych dokumentów rządowych, badania treści mediów (od roku 1970 do 2000) oraz sondaży opinii publicznej. Dane sondażowe z krajów reprezentujących Unię Europejską pochodziły z badań Eurobarometru, opinia publiczna polska wymagała zorganizowania takich sondaży. Pierwszy sondaż na temat biotechnologii przeprowadziliśmy w 1993 roku, a więc jeszcze przed przystąpieniem do Programu, w latach 1996 i 1997 powtórzyliśmy te badania już w ramach Programu, na próbie młodzieży ostatnich klas szkoły średniej i studentów. Badania te były następnie powtarzane co 18 miesięcy wśród studentów Akademii Medycznej i Uniwersytetu Poznańskiego. W roku 1999 i 2000 zorganizowaliśmy sondaże ogólnopolskie skoncentrowane przede wszystkim na problematyce genetycznie modyfikowanej żywności. . Opinia publiczna Polski okazała się w tej kwestii znacznie bardziej liberalna niż w krajach Unii Europejskiej, zbliżając się do opinii północno-amerykańskiej. Jako jedną z przyczyn takiej aprobatywnej postawy wobec biotechnologii uznać można ton mediów polskich, które

w zdecydowanej większości prezentowały tę problematykę w kategoriach postępu.

Problematyką, którą zainteresowałem się stosunkowo niedawno jest socjologia religii. Kilkuletnie wykłady z tej dziedziny, prowadzone przez mnie dla studentów socjologii pozwoliły mi na głębsze wejście w zagadnienia socjologii religii. Dało mi to asumpt do podjęcia prac przygotowawczych do napisania podręcznika do tego przedmiotu.

W ostatnim czasie powróciłem też do badań nad socjologią gospodarki i własności, publikując w roku 2013 dwa artykuły teoretyczne na temat własności komunalnej i własności pracowniczej.